

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено наукові підходи до змісту категорії безпеки суб'єктів господарювання. Аналізується сукупність складових функціональних елементів, які характеризують та визначають наявність безпеки в господарській діяльності. Доведено доцільність застосування системного підходу при реалізації забезпечення безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *безпека, система, системний підхід.*

Исследовано научные подходы к содержанию категории безопасности субъектов ведения хозяйства. Анализируется совокупность составных функциональных элементов, которые характеризуют и определяют наличие безопасности в хозяйственной деятельности. Доказана целесообразность применения системного подхода при реализации обеспечения безопасности субъектов ведения хозяйства.

Ключевые слова: *безопасность, система, системный подход.*

Investigational scientific going near maintenance of category of safety of subjects of menage. The aggregate of component FES which characterize and determine the presence of safety in economic activity is analysed. Expedience of application of approach of the systems is well-proven during realization of providing of safety of subjects of menage.

Key words: *safety, system, approach of the systems.*

Постановка проблеми. З давніх-давен безпека є однією з головних потреб як людини, так і різноманітних утворень і народу в цілому. Сучасні змістовні теорії мотивації (теорія потреб М.Туган-Барановського, ієрархія потреб А.Маслоу, теорія ERG К.Альдерфера) визначають потребу у безпеці як одну з визначальних. Однак, на думку більшості фахівців, теоретико-методологічні засади оцінки та забезпечення безпеки розвитку підприємства ще не в достатній мірі є розробленими. Існуючі різні точки зору на визначення як самої “безпеки суб'єктів господарювання”, так і суміжних з нею понять та категорій зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення понятійного апарату безпеки суб'єктів господарювання. З огляду на це, важливість забезпечення ефективного функціонування підприємства постає необхідністю для наукового осмислення та практичного втілення системного підходу в забезпеченні безпеки суб'єктів господарювання.

Аналіз досліджень. Безпрецедентні трансформації світу, спричинили докорінну зміну уявлень про безпеку, а головне – стали поштовхом до радикального переосмислення місця безпеки в системі людських цінностей. Незважаючи на усталені ієрархії потреб можна констатувати, що потреба у безпеці є визначальною, як для окремої людини так і для організації, чи держави в цілому.

В країнах Західної Європи поняття “безпека” почало використовуватись в кінці XII століття. Згідно словника Робера, поняття “безпека” почало використовуватись з 1190 року і означало спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки [1, с.10], однак воно не набуло широкого розповсюдження аж до XVII століття тому, що в той час перевага надавалась терміну “поліція”, сутність якого визначалася дуже широко, а саме як державний устрій, державне управління, що спрямовані на досягнення всезагального блага та спокою.

Оскільки феномен безпеки за своїм змістом є багатограним, тому і поняття “безпека” не є однозначним. Загалом це поняття опосередковує те уявлення, яке існує на конкретному етапі історичного розвитку. Наведемо декілька сучасних підходів до визначення поняття “безпека”, а потім охарактеризуємо основні ознаки даного явища. Так, В.К.Сенчагов визначає безпеку, як стан об'єкту, що характеризує здатність до виживання та розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних та важкопрогнозованих факторів [2, с.12]. Є.А. Олейніков характеризує безпеку як стан та розвиток захищеності життєво важливих інтересів соціуму і його структур від зовнішніх і внутрішніх загроз [1, с.10]. Відомий фахівець у сфері безпеки В.І. Ярочкін трактує безпеку як стан, тенденції розвитку і умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів, установ, при яких забезпечується збереження їх якісної визначеності, вільне функціонування, захищеність життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [3, с.5].

В.А. Ліпкан та А.С. Соснін визначають безпеку як стан захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який базується на діяльності людей, суспільства і держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення) попередження, послаблення, усунення (ліквідації) і відбиття небезпек і загроз, здатних згубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, нанести неприйнятну шкоду, обмежити шлях для виживання та розвитку [4, с.62; 5, с.17].

Мета дослідження. На сучасному етапі безпеку як явище і як поняття можна розглядати у різних аспектах. Причому необхідно враховувати той факт, що безпека, будучи системним об'єктом, має досліджуватись лише за допомогою системної методології, котра у свою чергу ґрунтується на системному мисленні.

Виходячи із цього основною *метою даної статті* є загальнотеоретичний аналіз системного підходу при реалізації забезпечення безпеки суб'єктів господарювання.

Основний зміст дослідження. Характер суспільних відносин, у тому числі й процес забезпечення безпеки суб'єктів господарювання, робить неминучим застосування норм у субсидіарному порядку, оскільки суспільні відносини взаємодіють між собою, що зумовлює їхнє взаємопроникнення, перехрещування, межі між ними стають умовними, розмитими. Таким чином утворюється певна система, елементи якої взаємодіють між собою, перехрещуються, а часто й взаємодоповнюють.

Взагалі поняття «системи» з'явилося дуже давно. Ще в період античності виникли основні ідеї цілісності світу й окремих його частин, їх розвитку, структури, взаємодії та зв'язку між елементами. Відомі численні спроби вчених Давньої Греції (Анаксимандр, Аристарх, Аристотель, Демокрит, Піфагор, Платон, Фалес та інші) створити єдину систему світобудови. Результати систематизації знань у ряді конкретних наук, отримані давньогрецькими вченими, відіграли велику роль у розвитку науки, а в окремих випадках зберігають своє значення дотепер. Серед них – геометрія Евкліда, праці Аристотеля з різних галузей науки (фізика, біологія, логіка й інше), атомізм Демокрита й Епікура тощо. Медичною школою Гіппократа було створено вчення про цілісність людського організму, систему спостереження й вивчення хворих. Платоном і Аристотелем запропоновано перші теорії державного устрою. У період розквіту Римської імперії Гіппархом та Птоlemeєм було розроблено, можливо, першу серйозну математичну модель складної системи. Вони розробили математичну теорію, що описує рух Сонця й відомих на той час планет по небозводу, що спостерігається. Книга Птоlemeя, відома нам в арабському перекладі як «Альмагест», в оригіналі мала заголовок «Математична система». У Давньому Римі сформувалася також система правових норм – так зване «римське право».

Більш глибокого і ґрунтовного аналізу ідеї системного підходу набули у період німецької класичної філософії. І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель розробили методологічні процедури системного конструювання знань, встановили взаємозв'язок між формою та змістом системних знань. Саме в той час було дане визначення такої категорії як «система». Його дав Е. де Кондільяк у своєму науковому творі «Трактат про системи». Під системою він розумів розташування різних частин якогось мистецтва або науки у певному порядку, в якому вони всі взаємно підтримують одне одного і в якому останні частини пояснюються першими [6, с. 6]. Дане визначення довгий час було незмінним, і лише у другій половині двадцятого століття із розвитком кібернетики та системотехніки з'явилися нові підходи та визначення такого поняття, як «система».

Під системою слід розуміти «сукупність визначених елементів між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, а найважливішими ознаками є структурованість і цілісність» [7, с. 127]. О.Ф. Шабров під системою розуміє сукупність елементів, об'єднаних відносинами, що породжують інтегративну або системну якість, обмежують дану сукупність від середовища і залучають до цієї якості кожен із її елементів, причому цілісність уявляється загальним критерієм системи або показником, який характеризує ступінь зрілості й гармонії її основних компонентів (включаючи структурні компоненти), відносин між ними та інтегрованої якості [8, с. 15].

Не викликає жодного сумніву висновок про те, що системність є загальною властивістю всього суцього, усієї матерії, оскільки різні її форми, об'єкти обов'язково взаємодіють, не можуть існувати ізольовано. Будь-який поділ, котрий ми використовуємо в науці й практичному житті, завжди є умовним [9, с. 12].

Виходячи із таких міркувань ми розглядаємо безпеку суб'єктів господарювання як систему, яка включає сукупність складових функціональних елементів (рис. 1), відсутність хоча б одного елемента цієї системи виключає наявність безпеки.

Коротко охарактеризуємо суть кожної з функціональних складових. Під фінансовою безпекою розуміють «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, що виражається в оптимальних значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління і використання основних і оборотних коштів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його розвитку» [1, с.159]. На нашу думку **фінансово-економічна складова** безпеки суб'єктів господарювання можна визначити як стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів підприємства, забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та прибутковості діяльності, а також досягнення максимальних обсягів збуту продукції підприємства внаслідок ефективного просування, стимулювання продажів та врахування потреб споживачів.

Сутність **інтелектуально-кадрової безпеки** полягає у забезпеченні сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, високого рівня професійної підготовки та мотивації працівників, належного рівня соціального забезпечення та захисту персоналу підприємства.

В період швидкого розвитку науково-технічного прогресу значну роль відіграє техніко-технологічна підсистема підприємства і відповідно техніко-технологічна складова. Основна «сутність техніко-технологічної складової безпеки підприємства, будь то підприємство виробничої чи невиробничої сфери,

визначається тим, наскільки рівень використовуваних на підприємстві технологій відповідає кращим світовим аналогам” [1, с.159]. Для підприємств матеріальної сфери забезпечення техніко-технологічної безпеки передбачає реалізацію таких основних етапів: 1) аналіз ринку технологій з виробництва продукції, аналогічної профілю даного підприємства; 2) аналіз власних технологічних процесів, пошук внутрішніх ресурсів покращення застосовуваних технологій; 3) аналіз товарних ринків за профілем продукції підприємства та ринків товарів-замінників; 4) розробка технологічної стратегії розвитку підприємства, яка передбачає визначення перспективних товарів, планування бюджету на технологічний розвиток та графіку впровадження нових технологій, розробка плану власних НДДКР; 5) оперативна реалізація планів технологічного розвитку; 6) аналіз ефективності вжитих заходів щодо забезпечення техніко-технологічної складової безпеки підприємства.

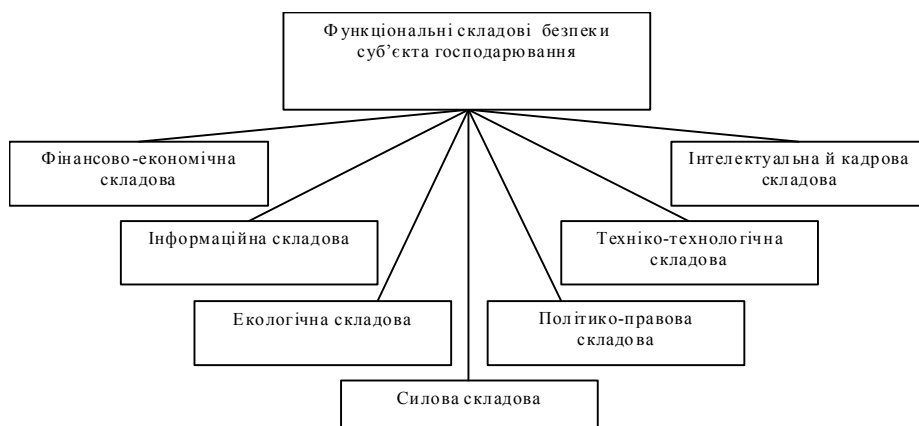

Рис. 1. Функціональні складові безпеки суб'єкта господарювання

У постіндустріальному суспільстві, до якого прямує Україна і у яке вже увійшли промислово-розвинені країни світу, вирішальну роль відіграють інформаційні ресурси. Тому інформаційна підсистема безпеки підприємства виділена представниками ресурсно-функціонального підходу [10, с.478], в окрему функціональну складову. Сутність **інформаційної безпеки** підприємства полягає у забезпеченні збереження інформаційних ресурсів, документів організації та її науково-технічних розробок, збиранні всіх видів інформації, що має відношення до підприємства, її аналітичне опрацювання, вжитті заходів щодо створення позитивного іміджу продукції та підприємства загалом.

Інформаційна безпека підприємства, як складна система, в свою чергу складається з ряду підсистем. Ми вважаємо що, можна виділити чотири складові інформаційної безпеки підприємства:

безпеку документообігу, яка полягає у збереженні установчих, бухгалтерських, комерційних, статистичних, внутрішньо корпоративних та ін. документів підприємства шляхом затвердження наказом переліку інформації, яка є комерційною таємницею, запровадження системи доступу та порядку роботи з документами підприємства, організації архівного збереження документів, інструктування працівників про правила роботи з документами і відповідальність за розголошення комерційної таємниці, блокування можливих каналів витоку інформації;

інформаційно-аналітичну безпеку, яка полягає у збиранні всіх видів інформації, що має відношення до підприємства, а саме інформації щодо сегментації ринків збуту, цінових коливань та маркетингових заходів конкурентів, тенденцій макроекономічного розвитку національної і світової економік, політичної ситуації, детальному аналізу інформації з подальшою розробкою висновків щодо можливих наслідків тих чи інших подій, прогнозів на найближчу перспективу та пропозиції щодо реагування підприємством на виклики зовнішнього середовища;

іміджеву безпеку, яка полягає у відслідковуванні інформаційних повідомлень про діяльність підприємства, аналітичному опрацюванні зібраних матеріалів, визначенні можливих наслідків інформаційних повідомлень на репутацію фірми, вжитті заходів щодо нейтралізації негативних повідомлень та підвищення інформаційного рейтингу підприємства, тобто забезпечення зростання ринкової вартості торгівельної марки підприємства – гудвілу;

науково-технічну безпеку, яка полягає у збереженні інформації про винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, ноу-хау (know-how), також у збереженні планів та результатів НДДКР на підприємстві, прогнозуванні перспективних тенденцій науково-технічного розвитку, зборі інформації про науково-технічні винаходи та розробки конкурентів, моніторингові ринку науково-технічних розробок та інновацій, забезпеченні захисту інтелектуальної власності підприємства.

Наступною функціональною складовою безпеки суб'єктів господарювання виділена політико-правова, сутність якої полягає “в ефективному і всебічному правовому забезпеченні діяльності суб'єкта господарювання, чіткому дотриманні підприємством і його співробітниками всіх аспектів діючого законодавства при оптимізації

витрат корпоративних ресурсів на досягнення цих цілей за умови активної роботи відповідних служб підприємства щодо сприятливої зміни зовнішнього політико-правового середовища підприємства. Під зовнішнім політико-правовим середовищем підприємства розуміється сукупність суспільно-політичних умов від міжнародної політичної ситуації до місцевих громадсько-політичних умов функціонування підприємства та існуюча система міжнародного і національного законодавства з усіх питань, що так чи інакше стосуються роботи підприємства” [1, с.188]. Сутність **інституційно-правової складової** полягає в оптимізації та чіткій регламентації організаційної структури підприємства, правовому забезпеченні створення та діяльності суб’єкта господарювання, дотриманні норм та положень чинного законодавства, забезпеченні ефективності організаційно-правових заходів суб’єктів господарювання.

Глобальне погіршення екологічної ситуації на планеті, яке є побічним наслідком науково-технологічного прогресу, змушує переглянути принципи взаємодії людини і природи.

Проблема забезпечення екологічної безпеки суспільства зі сторони суб’єктів господарювання не може бути вирішена по-іншому, окрім як шляхом розробки загальнодержавних систем мінімально допустимих вмістів шкідливих речовин у відходах підприємств, а також екологічних параметрів продукції, що випускається, оскільки фактор усвідомлення менеджментом підприємств необхідності збереження навколишнього середовища далеко не завжди превалює над комерційними інтересами підприємства. Тому для забезпечення дотримання підприємствами норм екологічної безпеки в більшості країн світового співтовариства застосовуються системи штрафів.

З огляду на значну актуальність екологізації виробничо-господарського процесу, представники ресурсно-функціонального підходу виділяють екологічну складову безпеки підприємства, сутність якої полягає в “прагненні оптимізувати фінансові витрати підприємства таким чином, щоб при мінімальних затратах на дотримання екологічних норм щодо технологічних процесів на підприємстві і продукції, що випускається ним, мінімізувати свої втрати від адміністративних санкцій за забруднення навколишнього середовища і втрати ринків збуту країн з більш жорсткими нормами екологічного законодавства, чим ті, котрим відповідає продукція, що випускається підприємством” [1, с.203-204].

І останньою, але далеко не другорядною, функціональною складовою безпеки суб’єктів господарювання є силова підсистема. Головними причинами, які обумовлюють необхідність силового захисту майна та працівників підприємства є [1, с.207]:

нездатність підприємств-конкурентів досягти переваг коректними методами ринкового характеру, тобто за рахунок підвищення якості власної продукції, зниження поточних витрат на виробництво, удосконалення маркетингових досліджень ринку;

кримінальні мотиви одержання злочинними юридичними (фізичними) особами доходів через шантаж, шахрайство або крадіжки;

некомерційні мотиви посягань на життя та здоров’я керівників і працівників підприємства, а також на майно фірми.

Сутність силової складової безпеки підприємства реалізується шляхом фізичної безпеки співробітників організації, насамперед керівного складу, збереження майна підприємства від негативних впливів, що загрожують втратою цього майна чи зниження його вартості.

Висновки. Для забезпечення безпеки підприємства керівництво і зокрема служба безпеки повинні приділяти належну увагу не лише окремим функціональним підсистемам безпеки, а підходити до вирішення проблеми безпеки на підприємстві комплексно, не нехтуючи окремими складовими безпеки. Системний підхід, вважаємо, дасть змогу максимально ефективно вирішити проблему забезпечення безпеки суб’єктів господарювання.

Література:

1. *Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Под редакцией Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО “Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 1997. – 288 с.*
2. *Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / Под ред. В.К.Сенчагова – М.: ЗАО “Финстатинформ”, 1998 – 621с.*
3. *Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы.- 3-е изд., перераб. и доп. / В. И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 2003. – 352с.*
4. *Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навч. посібник. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. –208с.*
5. *Соснин А.С., Прыгунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: Учеб. пособие. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2002. – 357с.*
6. *Курашвили Б.П. Очерк теории государственного управления / Б.П. Курашвили. – М.: Наука, 1987. – 244 с.*
7. *Філософський енциклопедичний словник. – К., 2006. – 866 с.*
8. *Шабров О.Ф. Политическое управление: проблема стабильности или развитие / О.Ф. Шабров. – М., 1997. – 326 с.*
9. *Горбань О.М., Бахрушин В.Є. Основы теории систем і системного аналізу: Навчальний посібник. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2004. – 204 с.*
10. *Економіка підприємства: Підручник / За ред. С.Ф. Покропівного. – Вид. 2-е, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528с.: іл. (Розділ 18. Економічна безпека підприємства (організації)).*